

ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА В СЛОВАЧЧИНІ В 1993-1994 РР.

Тимчасовий період єдності, порозуміння і взаємодтримки між правлячим у Словаччині після парламентських виборів 1992 р. Рухом за демократичну Словаччину (РЗДС) Владіміра Мечіара та конструктивною парламентською опозицією в складі посткомуністичної Партії демократичної лівиці (ПДЛ) і Словацької національної партії (СНП) фактично закінчився із утворенням незалежної Словацької Республіки 1 січня 1993 р. Впродовж 1993 р. політична боротьба у країні надзвичайно загострилася. З середини розколовся сам здавалося б монолітний РЗДС. Наступив етап диференціації провідних словацьких політичних сил на базі протилежного підходу до концепції економічного та державно-політичного розвитку Словаччини і її зовнішньополітичної орієнтації.

Весною 1994 р. блок антимечіарівських сил, за підтримки президента СР М.Ковача, ініціював відставку Кабінету Міністрів В.Мечіара. З представників різноідейних партій у СР було сформовано тимчасовий уряд прем'єра Й.Моравчика. Але восени 1994 р. РЗДС знову переміг на позачергових парламентських виборах і утворив новий правлячий блок із націоналістською СНП та популістським Об'єднанням робітників Словаччини (ОРС). В.Мечіар вдруге з початку 1990-х років отримав політичний реванш і повернувся на пост прем'єр-міністра СР (після першого повернення до влади внаслідок перемоги РЗДС на парламентських виборах 1992 р.).

З початку 1993 р. в середині РЗДС розгорнулася гостра боротьба між двома течіями – “мечіарівцями” і “княжківцями” щодо питань перетворення Руху у “партію вождя”, тобто, з одноосібним лідерством і владою В.Мечіара або в партію із колегіальним керівництвом, чого вимагали Мілан Княжко та Рудольф Філкус і їх прихильники [1]. Водночас,

парламентськими і непарламентськими методами, нерідко шляхом політичних скандалів та інтриг, посткомуністи – ПДЛ, націоналісти – СНП і радикальна опозиція – Християнсько-демократичний рух (ХДР) Яна Чарногурського, угорські парламентські партії намагалися не допустити перетворення РЗДС в єдину правлячу партію з монополією на владу, тобто у своєрідну “керівну і спрямовуючу силу суспільства” за взірцем скинутої в 1989 р. КПЧ.

Принципово боротьба за політичні важелі влади велась насамперед для реалізації історичного вибору Словаччини з-поміж наступних альтернатив:

а) радикальної ринкової або загальмованої соціально орієнтованої економічної реформи;

б) багатопартійної політичної системи та парламентаризму, що ґрунтуються на загальнодемократичних принципах і громадянських правах чи авторитарного режиму на базі націонал патріотизму і популізму;

в) прозахідної – європейської, просхідної чи специфічної зваженої словацької зовнішньополітичної лінії.

Водночас, варто зазначити, що у незалежній посткомуністичній Словаччині досить часто за політичними баталіями і кризами, як і в усіх країнах колишнього радянського блоку, стояли меркантильні економічні інтереси окремих політичних і господарських кіл, насамперед, щодо шляхів і методів здійснення приватизації – перерозподілу державної власності. Формування нових як політичних, так і економічних сліт у цих країнах – тісно взаємозв’язане.

Перший виступ опозиції проти уряду В.Мечіара і РЗДС стався на початку лютого 1993 р., коли ПДЛ і СНП заблокували вибори Президента Словаччини і, висунувши своїх кандидатів, провалили кандидатуру Романа Ковача (РЗДС). Ця акція пройшла під лозунгом “непопущення концентрації всієї влади в руках однієї партії”. Лише інтенсивні переговори і обіцянки керівництва РЗДС іншим партіям дозволили 15 лютого 1993 р. обрати Президентом СР Міхала Ковача, котрий, правда проголосив себе надпартійним, народним президентом і припинив членство в РЗДС [2].

Другий більш серйозний парламентський виступ безпосередньо проти уряду В.Мечіара ініціювали ПДЛ в середині лютого 1993 р. Голова ПДЛ, заступник голови словацького парламенту П.Вайс заявив, що уряд не надає уваги вирішенню економічних питань, продовжує “федеральну” народногосподарську політику, не виконує свої функції, тому вимагав звіту уряду В.Мечіара перед парламентом. ПДЛ і СНП почали заґравати із приватними словацькими підприємцями, по яких ударила нова жорстка податкова система. Проти конкретних членів уряду В.Мечіара (міністрів господарства, фінансів, охорони здоров’я, праці і соціального забезпечення) виступили словацькі профспілки. ХДР постійно підкреслювала нову відсутність у уряду В.Мечіара економічної програми.

Однак, сам В.Мечіар вважав, що економічні проблеми навмисне загострюються опозицією для усунення його як лідера з політичної сцени. У виступі перед жителями Братислави в лютому 1993 р. вказав, що опозиція, насамперед ПДЛ, вважає що він особисто виконав свою роль із створенням незалежної Словаччини і повинен піти з керівництва, де на новому етапі потрібні нові лідери. Це, зазначив В.Мечіар, програма-

закордонних справ М.Княжком. В.Мечіар звинувачував М.Княжка у неефективності зовнішньополітичної діяльності міністерства закордонних справ СР, хоча з лютого 1993 р. фактично усунув його від неї. В.Мечіар сам із найближчим соратником по керівництву РЗДС – Р.Зеленайом займався зовнішньою політикою, відміняв візити М.Княжка за кордон (лише із-за хвороби держсекретаря, тобто свого заступника, М.Княжко випадково потрапив на нараду міністрів закордонних справ Вишеграду і ЄС у Швейцарії 8-9 березня 1993 р.). Негайну відставку М.Княжка із міністерського поста, заплановану В.Мечіаром на 3 березня 1993 р. тимчасово загальмував Президент М.Ковач, який мав попередню особисту зустріч у міністерстві із М.Княжком [4]. Конфлікт між В.Мечіаром та М.Княжком був вирішений на з'їзді РЗДС у кінці березня 1993 р. і завершився розколом руху на дві партії – прихильники В.Мечіара і прихильники М.Княжка.

Суть конфлікту в РЗДС полягала зовсім не в амбітному протистоянні особистостей В.Мечіар – М.Княжко. Зіткнулися протилежні підходи до внутрішніх і зовнішніх проблем розвитку Словаччини. М.Княжка вважали прихильником орієнтації Словаччини на Західну Європу. В.Мечіар і його команда наголошували на вигідному геополітичному розташуванні Словаччини і говорили про “рівнозначену” словацьку зовнішню політику, підкреслюючи при цьому необхідність збереження східних ринків, перетворення Словаччини у “міст” між Сходом і Заходом, Північчю та Півднем. Президент М.Ковач і в парламентському і в інавгураційному виступі 1993 р. назвав Росію та Україну одним із пріоритетів зовнішньої політики Словаччини. В.Мечіар постійно підкреслював небезпечність “онімечення” Чехії, а традиційну просхідну орієнтацію Словаччини і прозахідну Чехії вважав однією із головних причин розпаду чехословацької федерації.

Перша фаза протистояння Мечіар – Княжко організаційно-політично завершилася у березні 1993 р. М.Княжко на сеймі (з'їзді) РЗДС вийшов із рядів Руху, проголосив себе “незалежним депутатом” у парламенті і вивів групу 8 депутатів із складу фракції РЗДС, створивши

“незалежний парламентський клуб”. Кількість депутатів правлячої партії у Національній Раді Словаччини скоротилася з 74 до 66. Але катастрофічного наслідку для “мечіарівців” це не мало, вони й надалі залишалися найбільшою фракцією у словацькому парламенті, хоча вже не забезпечували і 50%-ну більшість серед депутатів. Фактично Кабінет Міністрів В.Мечіара перетворився в уряд парламентської меншості. Тому в парламенті йшло блокування і лавірування РЗДС із опозиційними партіями, насамперед – із СНП.

М.Княжко та його прихильники не стали серйозними конкурентами для “мечіарівців” і на Республіканському сеймі РЗДС 27-28 березня 1993 р. у м. Трнава. Добра організаційна підготовка, маніпуляції з процедурою дозволити “мечіарівцям” забезпечити необхідні результати голосування. М.Княжко не було обрано до керівництва РЗДС. За В.Мечіара як голову РЗДС проголосували 183 делегати сейму (із 228), за М.Княжка – 41 делегат. Заступниками Голови РЗДС були обрані О.Келтошова і Р.Зеленай [5].

М.Княжко, заявивши про вихід з РЗДС, проголосив, що буде створювати нову ліберально-демократичну партію. Її основою, на думку М.Княжка, мали стати освічені молоді люди, середні і дрібні підприємці. Найтіснішою була його співпраця при створенні цієї партії із Я.Будайом. Протягом літа 1993 р. ними була створена нова партія – Альянс демократів Словаччини (АДС), перейменована потім в Демократичний союз Словаччини (ДС).

В.Мечіара зовнішньо задовольнили результати сейму РЗДС. Фактично вони були перемогою адміністративно-функціонерської верхівки в РЗДС, яка намагалася перетворити правлячий, але аморфний організаційно рух у ієрархічно побудовану політичну партію.

Президент СР М.Ковач був присутній і виступив на сеймі РЗДС, в основному з ідеями консолідації Руху. Але президент вже виступав як надпартійний лідер, загальнодержавний діяч. М.Ковач, об'єктивно, був вимушений грати роль своєрідного арбітра у протистоянні як в середині РЗДС, так і в цілому в політичній боротьбі між партійно-політичними силами в Словаччині.

Поступово навколо Президента М.Ковача та президентської канцелярії почав складуватися все більш вагомий третій, після парламенту та уряду, центр державно-політичної влади, традиційно названий за історичним чехословацьким та чеським взірцем – “Градом”. Град намагався підкреслити свою основну роль у інтеграції нової держави та словацької нації. Ці заходи вели до росту авторитету і вагомості Президента в політичній системі Словаччини. Вперше у березні 1993 р., згідно з даними соціологічного опитування Центру соціального аналізу, за рейтингом серед словацьких політиків Президент М.Ковач суттєво випередив навіть стабільного лідера – В.Мечіара. М.Ковача підтримувало 34,8% опитаних, В.Мечіара – 22,1%, М.Княжка – 10,7%. Впав і рейтинг РЗДС – до 18,6%, у той же час як посткомуністи і націоналісти децю змінили свої позиції: ПДЛ – 14,2%, СНП – 8,3% [6].

З відступом часу, оцінюючи події весни 1993 р. у політичному житті Словаччини, варто зазначити, що березень 1993 р. став важливим рубежем у еволюції словацької демократії, з цього часу РЗДС як правляча політична партія починає втрачати позиції та авторитет, а уряд В.Мечіара став урядом парламентської меншості, що в кінцевому результаті через рік привело до парламентського усунення Руху, уряду і особисто В.Мечіара від влади.

Весною 1993 р. уряд Словацької Республіки під тиском парламентської опозиції і наростання кризових явищ у розвитку народного господарства був змушений внести суттєві корективи в економічну стратегію. З початку березня 1993 р. велась інтенсивна робота над новою концепцією економічного розвитку в міністерствах і інших державних установах. Під головуванням В.Мечіара відбулася чотирьохденна нарада спеціалістів-економістів з цих питань [7]. 11 березня 1993 р. на прес-конференції В.Мечіар виклав основні положення нової економічної програми уряду [8].

Суть концепції – специфічний “словацький” шлях розвитку ринкових реформ, без копіювання угорської, польської чи “кляусівської” моделі переходу до ринку. За словами В.Мечіара – “чистого ринку” не існує. Тому Словаччина повинна будувати “соціально і екологічно орієнтовану” ринкову

економіку. Як взірць вказувалося на приклад розвитку Японії чи ФРН.

В.Мечіар зазначав, що “соціальна орієнтація” словацької моделі обумовлена зворотнім впливом (позитивним чи негативним) соціальних відносин на розвиток економіки. А “екологічна орієнтація” зумовлена деградацією навколишнього середовища у країні та необхідністю хоча б стабілізувати екологічну ситуацію.

Нова урядова економічна програма передбачала у найшвидший час вирішення трьох завдань: зупинити спад виробництва, закласти основу для його майбутнього росту, зберегти соціальний мир (злагоду). Основна мета на 1993 р. – зупинити загальний економічний спад країни. А в сільському господарстві, де 90% підприємств фактично стали банкрутами, – дати змогу хоча б вижити і зберегти господарські суб'єкти. Але успішно реалізувати стабілізаційну економічну програму уряду В.Мечіара не вдалося. Цьому завадив як кризовий стан самої економіки країни, так і непередбачувані політичні процеси.

Політична криза в СР визрівала майже рік. Катализатором політичного вибуху у Словаччині на найвищому рівні став виступ Президента СР у парламенті 9 березня 1994 р. Вперше М.Ковач офіційно звинуватив В.Мечіара у дезінтеграції суспільства та політичних сил, особистих випадках проти президента, аж до погроз примушення його подати у відставку [9]. Наступні дні перетворилися у прання “брудної білизни” в словацькому парламенті. Лише наприкінці 11 березня з промовою СНР СР виступив В.Мечіар, так як група в 50 депутатів внесла в порядок денний пропозицію про відставку прем'єра [10]. Рішенням парламенту В.Мечіар був відкликаний з поста глави уряду СР. Фактично це означало і відставку всього його кабінету. Головну роль у поваленні В.Мечіара зіграли ексмечіарівці Р.Ковач, Й.Моравчик, М.Княжко та ряд інших, а також посткомуністи з фракції ПДЛ і особисто її лідер П.Вайс.

Був сформований тимчасовий коаліційний уряд на чолі з Й.Моравчиком.

Зміна ієрархії політичних сил Словаччини внаслідок березневого 1994 р. президентсько-парламентського “пугчу”, усунення від влади уряду В.Мечіара та РЗДС, перемоги

антимечіарівської коаліції реально тільки прискорила диференціацію словацького суспільства і не зняла загрози внутрішньої дестабілізації словацької держави. Суперечлива і крихка єдність правлячих ПДЛ, ХДР і ДС підтримувалися кон'юнктурними передвиборчими політичними цілями і загрозою реваншу В.Мечіара і його руху, необхідності формування іміджу стабільності для зовнішнього світу. Хоча, фактично, і коаліційний уряд Й.Моравчика, як і попередній мечіарівський, залишався урядом парламентської меншості, до того ж в значній мірі залежним від підтримки 14 депутатів від угорських партій в парламенті.

Зміни правлячої верхівки в Словаччині стали каталізатором політичної активності в словацькому суспільстві. Різко зменшилася кількість групи аполітично налаштованих громадян. Згідно з даними регулярних соціологічних опитувань Статистичного управління Словаччини та фірми "Фокус" за березень і квітень 1994 рр., більшість в минулому аполітичних виборців перейшла на бік В.Мечіара. Із відкликанням кабінету В.Мечіара серед опитаних погодилися в березні 1994 р. 51,4% (44% - у квітні), не погодилися - 40,7% (39% - у квітні). Готові були підтримати на виборах: РЗДС - 25% (32% - у квітні), СНП - 4-5% (4%), ПДЛ - 10-14% (13%), ХДР - 7-8% (8%), "Едыотелеш-Співжиття" - УХДР - 7-10% (7%), блок лібералів у квітні підтримували 7% опитаних, ще 2% мали "княжківці" [11]. З-поміж респондентів, опитаних у квітні 1994 р., 45% вважали, що на майбутніх виборах переможе В.Мечіар та РЗДС.

Реальним переможцем в політичній кризі березня 1994 р. став Президент СР М.Ковач. Президенту і його команді вдалося не тільки організувати й ініціювати відставку уряду В.Мечіара та усунення від влади РЗДС, але й перетворитися в "надпартійного арбітра", отримати за допомогою нової правлячої коаліції повноваження, котрі вже перевищують рамки Конституції СР. Ще з осені 1993 р. Град розпочав кулуарну дипломатію по консолідації антимечіарівської опозиції. Уже в новорічному (1994 р.) виступі президента М.Ковача вперше прозвучала ідея про створення "широкої" коаліційної влади. А парламентська промова президента СР у березні 1994 р. спричинилася значним чином на падінні уряду В.Мечіара.

Силами в основному канцелярії президента далі була похована спроба РЗДС організувати референдум за проведення дострокових парламентських виборів влітку 1994 р. (не були визнані дійсними підписані листи за референдум). Промечіарівська і антипрезидентська заява 26 глав місцевих адміністрацій у кризові березневі дні закінчилася політичною карою - відкликанням у квітні авторів цієї заяви із державних посад (В.Мечіар, який повернувся до влади восени 1994 р., демонстративно відновив всіх їх на колишніх постах).

Вважати, однак, що дії президента СР М.Ковача та його оточення в 1993-1994 рр. були продуманим планом перетворення Словаччини з парламентсько-президентської в президентсько-парламентську республіку не варто. Ретельно підготовленим і цілеспрямовано організованим "тутчом" Граду не було і висловлення парламентом недовіри прем'єру В.Мечіару та, відповідно, і очолованому ним Кабінету Міністрів СР. Але синдром "кривди" та нібито підступного удару, нанесеного В.Мечіару "в спину" президентом надовго закріпився у керівних колах РЗДС.

З цього часу в Словаччині почав дійсно розгоратися скандальний конфлікт, який негативно позначився на міжнародному іміджі країни. В.Мечіар та РЗДС, після повернення до влади внаслідок переконливої перемоги на позачергових парламентських виборах 30 вересня-1 жовтня 1994 р., розпочали справжню "політичну вендетту" щодо президента М.Ковача. Про протистояння прем'єра з президентом впродовж 1994-1998 рр. можна говорити як про внутрішньополітичний "жах" Словаччини, де для дискредитації глави держави виконавчою владою і основною правлячою партією використовувалися абсолютно некоректні методи - аж до грубої міжнародної провокації щодо сина президента. Негативне віддуння цих дій відчувається навіть у сучасності. В очах міжнародної громадськості і цивілізованої Європи, як і словацького суспільства, антипрезидентська кампанія 1994-1998 р. серйозно підірвала авторитет РЗДС та й особисто В.Мечіара.

Було б правильніше стверджувати, що навесні 1994 р. в гострій політичній кризі в Словаччині проявилися різноманітні політичні явища, які ситуативно співпали - зростання рівня

протистояння між основними гілками влади, між правлячою коаліцією в особі РЗДС та СНП і парламентською опозицією тощо. В кризовому стані знаходився і сам правлячий РЗДС, ради якого полишили прихильники демократизації внутрішньопартійного життя. Рух неухильно перетворювався у "партію вождя", тобто, В.Мечіара. Слід, однак, також визнати, що на словацькій політичній сцені того часу не було рівнозначної за впливом на маси і вагою в суспільному житті політичного лідера, рівнозначного В.Мечіару.

Разом з тим, у 1994 р. з'явився ще один феномен, який став притаманний Рухові на тривалий час. Словацька преса в'їдливо йменувала його як – "бабки-демократки". В період розгляду парламентом питання про відставку прем'єра, перед будовою НР СР і на площах Братислави та інших словацьких міст відбувалися бурхливі демонстрації пенсіонерів. Вони виступали на захист прем'єра В.Мечіара. Розлючені бабки-пенсіонерки ледь не відмагали депутата словацького парламенту, які йшли на голосування. Звідси і походить назва "бабки-демократки", як опори і агресивної групи прихильників РЗДС.

Старшому поколінню жителів СР були близькі лозунги РЗДС про необхідність збереження соціальних гарантій та і загалом програмна орієнтація Руху на соціальну ринкову економіку. Пенсіонери не безпідставно побоювалися радикалізації господарських реформ з важкими соціальними наслідками у випадку приходу до влади в СР інших політичних сил. Тому і особливою популярністю серед них користувався лідер РЗДС В.Мечіар.

Водночас, з 1994 р. зародився феномен формування єдиного антимечіарівського блоку ідейно різноманітних політичних сил Словаччини. Позаяк ні одна з них не мала шансів конституційним, виборчим шляхом самотійно перемогти РЗДС із його націоналпопулістськими союзниками. Перший експеримент із створення у Словаччині в 1994 р. демократичної або "широкої" коаліції та тимчасового коаліційного уряду Й.Моравчика, однак, не був самим вдалим. Політичні амбіції продемократичних партій-партнерів, нереальна оцінка розстановки політичних сил у країні та

передвиборчої ситуації привели тимчасово правлячі партії до катастрофічної поразки на виборах 30 вересня-1 жовтня 1994 р. РЗДС, навпаки, набрав максимально можливу кількість голосів – близько 35%. Це стало поштовхом до формування третього режиму В.Мечіара (1994-1998 рр.), який мав уже елементи авторитаризму і був схильний до демонтажу словацької демократії. І лише більш тісне об'єднання, в тому числі і організаційне, дозволило продемократичним партіям СР спільно перемогти РЗДС на парламентських виборах у 1998 р.

¹ Spor o zásadný prístup // Národná obroda.- 1993.- 2 februára.

² Gembický J. Prezidentský kľúč nemá v rukách SDL, ale HZDS // Národná obroda.- 1993.- 11 februára; Cibula I. Bremeno prezidentskej funkcie // Ibid.- 15 februára.

³ Bez komentára. Zo záznamu februárového stretnutia predstaviteľov HZDS s občanmi v PKO // Národná obroda.- 1993.- 9, 10 februára.

⁴ Mečiar žiada Kňažkovu hlavu // Národná obroda.- 1993.- 10 marca.

⁵ Osudové cesty vedu do Trnavy? Republikový sném HZDS bes sensácií // Národná obroda.- 1993.- 29 marca.

⁶ Prezident je populárny // Národná obroda.- 1993.- 18 marca; Sympatie občanov SR k stranám a hnutiam // Ibid.- 19 marca.

⁷ Prevažne pozitív prislubom. K rokovaniu ekonomických expertov v Statej Ture // Národná obroda.- 1993.- 10 marca

⁸ Národná obroda.- 1993.- 11 marca.

⁹ Prezident M.Kováč překročil svůj stín // Lidové noviny.- 1994.- 11 března.

¹⁰ Parlament vyslovil premiérovi nedôveru // Pravda.- 1994.- 12 marca; Nedôvera premiérovi // Národná obroda.- 1994.- 12 marca.

¹¹ Fule J. Grafy u nás // Národná obroda.- 1994.- 30 marca; Slovenská národná schizofrénia // SME.- 1994.- 29 apríla.